

שי לביא (עורך) טכנולוגיות של צדק: משפט, מדע וחברה
תל-אביב: רמות, אוניברסיטת תל-אביב. 2003. 451 עמודים.

צבי טריגר*

הספר טכנולוגיות של צדק הוא הכרך הראשון בסדרה משפט, חברה ותרבות, בעריכת פרופ' אשר מעוז מן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב. סדרת ספרים זו מחליפה את כתב-העת פלילים, אשר למרות שמו נהפך במשך השנים לכתב-עת בינתחומי, ועסק בטווח רחב של נושאים – סוגיות מגדריות, משפט ופוליטיקה, ואף משפט וצבא. הסדרה משפט, חברה ותרבות יוצאת כעת במתכונת חדשה – כסדרת ספרים ולא ככתב-עת, ועל-פי הקדמתו של העורך, כוונתה לפנות לקהל קוראים רחב יותר. נוסף על כך, זו הפעם הראשונה שמטרתה המוצהרת היא גם למשוך קהל כותבים רחב יותר, וזאת באמצעות הקדשת כל כרך לנושא אחר ("משפט ו..."), והזמנת כותבות וכותבים מדיסציפלינות שונות לתרום לכרך.

הכרך הראשון בסדרה עוסק ביחסי הגומלין בין משפט למדע. הוא מכיל עשרה מאמרים במגוון נושאים, קטעים מתורגמים מספרו של ג'ורג'יו אגמבן *Homo Sacer*, מסת מבוא מאת עדי אופיר לספרו של אגמבן, וכן שלוש ביקורות ספרים. אומנם רוב המחברות והמחברים הם מן הפקולטות למשפטים, אך הספר עומד בכל זאת בהבטחתו ומציע מגוון מרתק של מאמרים ורשימות לגבי הקשרים הסבוכים בין משפט למדע.

אפשר לחלק את המאמרים בספר על-פי שלוש הגישות המתודולוגיות הננקטות בהם: משפט השוואתי, ניתוח דוקטרינרי (וביקורת הדוקטרינה המשפטית) והיסטוריה משפטית. אומנם רוב המאמרים מיישמים יותר ממתודולוגיה אחת, אך לצורך סקירה קצרה זו אסווג אותם תחת המתודולוגיה הדומיננטית בהם.

לתחום המשפט השוואתי שייכים מאמרה של ניבה אלקן-קורן (העוסק בהשפעת המשפט על עיצוב סביבת המידע באינטרנט) ומאמרה של סילביאן קולומבו וראובן ציגלר (הקורא להכרה בזכות לקבלת טיפול מקל (פליאטיבי). בסיווג "משפט השוואתי" כוונתי לניתוח דוקטרינה משפטית כפי שהיא פותחה ומיושמת בשיטת משפט זרה, וניסיון להפיק מן הניתוח הזה לקחים הנוגעים למשפט הישראלי. לעתים הניתוח השוואתי מתמקד בדוקטרינה אשר קיימת הן בשיטת המשפט הישראלית והן בשיטה הזרה, ולעתים המחברים מזהים דוקטרינה שמן הראוי לדעתם לייבא אל תוך המשפט הישראלי.

הניתוח הדוקטרינרי מתמקד בדוקטרינה משפטית מן המשפט הישראלי, והוא מנסה להאיר את מעלותיה ואת פגמיה ולהציע הצעות לשיפור. כאלה הם מאמרה של דנה פוגין ומוטי פינדלר (על גילוי הגנים המכתיבים נטיות להתנהגות פלילית והשלכותיו על שאלת האחריות הפלילית) ומאמרו של מיכאל בירנהק (על עוולה צעירה יחסית במשפט הישראלי, הקרויה "הפרה תורמת"). שני המאמרים מציעים קריאה מדוקדקת וביקורתית של המצב המשפטי הקיים בתחומים שבהם הם עוסקים, מתוך התמקדות בניתוח משפטי "מסורתי": קריאה בדברי חקיקה ובפסקי-דין, והעלאת שאלות מעניינות בנוגע למדיניות המשפטית הרצויה, לדעת המחברים, והאופן שבו יש לשנות את הדוקטרינה המשפטית כך שתקדם את המדיניות הזאת.

* בית הספר למשפטים, המכללה למינהל

קבוצת המאמרים השלישית היא קבוצת המאמרים העוסקת בהיסטוריה משפטית: מאמרו של טל גולן (על היסטוריית קבילותן של ראיות ויזואליות כדוגמת צילומי סטילס וצילומי רנטגן בידי הרואיות, ועל האופן שבו המשפט והרפואה הזינו זה את זה) ומאמרו של זיוה ברונר (העוסק בתפקידם של מומחים רפואיים ובהשפעתם על התפתחות דיני הנוזיקין בבריטניה במאה התשע-עשרה, מתוך התמקדות בהקשר של תאונות רכבת).

שלושת המאמרים הנותרים הם אינטר-דיסציפלינריים במובנים שונים מן המאמרים שהוזכרו לעיל. הם חוצים במובהק הגדרות ז'אנריות גם בתוך הניתוח המשפטי, ואינם מסתפקים בעמדת ה"משפט ו...". מאמרו של ישי בלנק עוסק באופן שבו גבולות עירוניים נתפסים במשפט הישראלי ובתרבות הישראלית. בלנק שוזר ניתוח דוקטרינרי בניתוח השוואתי ובביקורת תרבות, ותוך כדי כך מציג תפיסה בנוגע ליחסי הגומלין בין משפט למדע, שהיא שונה מאוד מתפיסתם של פוגץ' ופינדלר, לדוגמה. מרתק לקרוא את שני המאמרים זה לצד זה ולהתחקות אחר הדו-שיח הסמוי ביניהם: קריאתם של פוגץ' ופינדלר לחשיבה מחדש על סוגיית האחריות הפלילית לנוכח התגליות האחרונות בנוגע למקור הגנטי של התנהגויות מסוימות (אלכוהוליזם, לדוגמה), וקריאתו המנוגדת של בלנק שלא "לוותר על תווי היכר של 'האנושי' כפי שהכרנו אותו בשל הופעתם של אמצעים מכשירניים מסוימים". שני המאמרים מעלים שיקולים כבדי משקל ומציגים נקודות מבט מנוגדות, אך ב-בזמן גם משלימות.

מאמר נוסף החוצה גבולות ז'אנריים הוא מאמרו של רם פרומן, העוסק באוצר המילים של עורכי-דין עסקיים, ובעיקר עורכי-דין בעולם ההיי-טק. המאמר עשיר בתובנות על השפה החוזית, על יומרותיה לכינון טקסטים (חוזים) שיהיו מדויקים וחד-משמעיים, ועל האופן שבו מיתוס הדיוק מעצב את השפה החוזית ויוצר טקסטים שמחמיצים לחלוטין את המטרה הראשונית, כלומר, הם עמומים, בלתי קריאים, ובעיקר בלתי מדויקים. ייחודו של המאמר הוא בכך שהוא אינו עוסק רק במשפט כטקסט, כתחום ידע הנתון לניתוח ולקריאה ביקורתית, אלא הוא משלב גם דיון במקצוע המשפטי ובאלה היוצרים את המשפט (או לפחות חלקים ממנו). במובן זה, פרומן לומד לא רק את "הטכנולוגיות של הצדק", אלא גם (ואולי בעיקר) את "הטכנאים".

חותמים את הכרך מאמר המבוא של עדי אופיר לפרקים מספרו של ג'ורג'יו אגמבן *Homo Sacer*, ופרקים מן הספר, המתורגמים לעברית בפעם הראשונה, למיטב ידיעתי. קריאתו של אופיר בספרו של אגמבן, פרשנותו והביקורת שהוא מנסח במסה מסייעות מאוד בקריאת הטקסט של אגמבן, שהוא מקוטע וסתום לעתים. דומה שהגותו של אגמבן על מהותו של הפוליטי, ובעיקר טענתו ש"הריבון הוא מי שהוסמך בחוק, והוסמך כחוק להפקיר חיים, במקרים יוצאים מן הכלל, ואף הוסמך לקבוע אילו הם המקרים היוצאים מן הכלל שבהם אפשר להפקיר חיים" (ע' 357), מאירים באור חדש את המאמרים האחרים הכלולים בקובץ זה, ובמובן זה מהווים סיום הולם לקובץ.

דרך אחרת להתבונן בגישות השונות של המחברים והמחברות ליחסי הגומלין שבין משפט למדע היא לבחון את תפקידו של המשפט בעיני המחברים: חלק מהמאמרים עוסקים באופן שבו המשפט צריך להתאים את עצמו למציאות המשתנה, להתעדכן ולהתחדש בעקבות שינויים טכנולוגיים. מאמרים אחרים עוסקים באופן שבו הסדרים משפטיים שונים מעודדים התפתחויות טכנולוגיות ומכתיבים את כיוונן.

אין זה מקרה, לדעתי, שאלה הסבורים כי על המשפט לעקוב אחר השינויים הטכנולוגיים

ואחר ההתפתחויות המדעיות כותבים בשיטת הניתוח הדוקטרינרי: הצגת הדוקטרינה המשפטית הקיימת (שאלת האחריות הפלילית, לדוגמה), דיון בהתפתחויות שחלו בעולם המדע (גילוי גנים המכתיבים התנהגות) והמלצה לסגירת הפער שנוצר בין הדוקטרינה המשפטית לאמצעים הטכנולוגיים.

המשפט ההשוואתי מתאים גם הוא ליישום על-ידי מי שסבורים כי על המשפט להתעדכן בעקבות התפתחויות מדעיות, אלא שהוא גם מתאים, ממש כמו גישת ההיסטוריה המשפטית, ליישום בכתיבה שמבקשת להדגים כיצד הטכנולוגיה עצמה נגררת לעתים בעקבות דרישות המשפט (ולא רק המשפט עסוק בסגירת פערים בינו לבין הטכנולוגיה).

לסיום, כמה הערות טכניות: מבחינת התבנית, הכרך שומר על כללי הציטוט המקובלים בכתיבת משפטיים. קוראים מדיסציפלינות אחרות עשויים למצוא את התבנית הזאת מייגעת מעט ומסיחה את הדעת. מבחינת האחידות הצורנית, המחברים השונים מתעתקים את השמות הלועזיים לעברית על-פי כללי תעתיק שונים, וחוסר העקביות, הקיים לעתים אף באותו מאמר עצמו, פוגם גם הוא בשטף הקריאה.

אולי החיסרון הבולט ביותר של הכרך הוא היעדרו של מפתח עניינים. דווקא בגלל הקישורים הרבים שעולים תוך כדי קריאה במאמרים, מפתח עניינים מפורט היה יכול להעשיר את חוויית הקריאה ולמשוך תשומת לב לקשרים בין המאמרים שאינם באים לידי ביטוי בכותרותיהם.

כך או כך, המאמרים הכלולים בכרך זה יוצרים ביניהם דו־שיח מרתק, וכל אחד מהם מאיר בדרכו פנים שונים של אותם יחסי גומלין בין משפט למדע.